

ПОЛИТИКАТА ЗА ПРИОБЩАВАНЕ НА ТУРСКОТО НАСЕЛЕНИЕ В БЪЛГАРИЯ ПРЕЗ УПРАВЛЕНИЕТО НА ПЪРВОТО ПРАВИТЕЛСТВО НА ВЪЛКО ЧЕРВЕНКОВ (1950 – 1954 г.)

Мина Маринова

Разположена на границата между два свята – Запада и Изтока, България подобно на всички балкански държави затваря в границите си на една пъстра етническа картина. Възраждането на национализма и дори ревизионизма на Балканите след разпадането на съветския блок за пореден път постави на изпитание волята за мирно съвместно съществуване на народите. Във време, в което западната половина на Стария континент е обхваната от процеси на интеграция, западната политика поощрява разпадането на Източна Европа, пренебрегвайки поуките на историята и традиционния етнически, религиозен и културен антагонизъм на Балканите. “Барутният погреб на Европа” и днес взема своите жертви и поставя с особена острота деликатния въпрос на малцинствената политика на Балканите. Всеизвестна е горчивата констатация за историята като учителка на народите, от която никой не се учи. Авторката на настоящата статия е убедена, че обективното и критично историческо изследване на държавнополитическите решения, касаещи етническите малцинства на Балканите в най-новата история, несъмнено има своята роля за формулирането на адекватна политика в регион, подвластен на капризите на Великите сили, чиито рецепти неведнъж са се оказвали погрешни.

Българските турци винаги са били най-многобройната малцинствена общност в България от Освобождението до днес. Въпреки традиционната за българите етнорелигиозна търпимост, официалната българска политика

по малцинствения въпрос в ново и най-ново време се характеризира с непоследователност и противоречивост. Това се дължи както на историческата обремененост на проблема с българските турци и остротата на националния въпрос на Балканите, така и на външните влияния, определящи обратите в историческата съдба на България.

След Втората световна война по отношение на турското малцинство в България се провежда политика, обусловена както от коренните обществено-политически и социално-икономически промени, съпътстващи съветизацията на страната, така и от конфликтния му потенциал в условията на студената война. Съветският идеологически диктат в голяма степен определя крайностите в националната ни малцинствена политика в периода до 1989 година.

Обект на изследване в настоящата статия е политиката на “приобщаване на турското малцинство”, провеждана в периода на управление на първото правителство на Вълко Червенков. В опита си да изясни причините за смяната на курса през април 1951 година, да разкрие формите, методите, целите, средствата, мащабите и последиците на новата политика авторката се опира както на публикуваните научни трудове, така и на собствени проучвания в архивния фонд на Министерския съвет и на информацията, съдържаща се в събраните в ЦПА документи и материали за решенията на Политбюро и дейността на отдела при ЦК на БКП за работа с турското малцинство.

Масовата изселническа вълна от 1950 – 1951 година генерира напрежение в един доста горещ период от развитието на студената война и създава затруднения от икономически характер както за българското, така и за турското правителство. Турската пропаганда за изселването на турските малцинства от съседните държави след Втората световна война не се основава на действителни възможности за приемане на големи групи емигранти. Въпреки американската финансова помощ за Турция по доктрината Труман, масовото изселване на турци от България създава сериозни затруднения на турските власти¹. От друга страна, турското правителство се опасява от преминаването на внедрени сред емигрантския поток комунистически агенти. В голяма част от западните изследвания по въпроса изселническата кампания от началото на 50-те години се обяснява главно като опит на Москва за комунистическа инфилтрация в Турция и за нейното политико-икономическо дестабилизиране². Мотивирайки се с нелегално преселване на цигани, които нямат право на изселване, Турция на няколко пъти затваря границата. От

своя страна, въпреки че поощрява изселването в Турция на турското население преди всичко от родопските гранични райони³, българското правителство си дава сметка за негативните икономически последици за страната от загубата на това население. Според Бюксеншутти, който от своя страна се позовава на Хьопкен, най-вероятната цел на Решение № А 103 от 26. IV.1951 г. е да се преодолее предизвиканият от емиграцията недостиг на работна ръка в селското стопанство и да се създадат стимули за турците да останат в страната⁴. Според докладна записка на специализираната комисия опразнените земи не могат да бъдат усвоени. Трудно се осигуряват условия на принудително изселените във вътрешността на страната и това води до много смъртни случаи, главно на деца⁵. За сериозното безпокойство на българското правителство, свързано със стопанските и финансовите загуби, съпътстващи изселването на турското население от страната, свидетелства неговата активност по въпроса. На 3 февруари 1950 г. по инициатива на Министерството на външните работи се свиква конференция с участието на представители на МВНР, МЗ, МФ и МП, за да се обсъди въпроса и да се набележат мерки за ликвидирането на недвижимите имоти на изселващите се турци с най-малък ущърб за българските стопанство и финанси. На съвещанието от 13 февруари 1950 г. се присъединяват и представители на митницата, МВР и Отдела за народните съвети при МС за да се изработят средствата за минимизиране на възможностите за износ на движимо имущество от изселващите се⁶. По думите на Румяна Тодорова, тези мерки са продиктувани от желанието на българските власти да закрилят и без това оскъдният български пазар, макар това да не оправдава техния античужден и противоречащ на конвенцията за установяване характер. Привличането на Турция в Северноатлантическия пакт и опасенията от изтичане на информация от двете страни на желязната завеса водят до преустановяване на по-нататъшните изселвания. В телефонограма до околийските комитети на БКП в районите с турско население от декември 1951 г., Вълко Червенков обосновава решението на българското правителство да спре всякакво изселване за Турция с обвинението, че Турция използва изселването за враждебни спрямо нашата страна политически цели⁷.

Правителствената политика по отношение на турското население все по-плътено започва да отразява марксистко-ленинската концепция по националния въпрос и да следва съветския опит в малцинствената политика. Още в разгара на изселническата криза в първите месеци на 1951 година са налице знаци за предстоящия завой в политиката по отношение на турското

население. На 2 февруари 1951 година във в. “Работническо дело”, бр. 33, се появява съобщение за пристигащата наскоро в нашата страна делегация от Азербайджан. В продължение на един месец, от 8 февруари до 8 март, пристигналата по молба на българското правителство и със съдействието на Всесъюзното общество за културни връзки, 13-членна делегация посещава последователно Пловдивско, Кърджалийско, Момчилградско, Търновско, Русе, Разградско, Кубрат, Исперих, Толбухин, Сталин (Варна), Коларовград (Шумен). Навсякъде турското население се призовава да остане в страната и да се включи в изграждането на новия живот. В печата чернобели паралели противопоставят “истинските чудеса, станали в Азербайджан за три десетилетия съветска власт” на безработицата, мизерията и нищетата в “маршализирана Турция”. Партийната пропаганда внушава представата за непоносима мизерия и бедствено положение на турския народ, и особено на пристигащите в страната изселници, позовавайки се на разказите на “изселници, избягали от Турция”⁸.

На 26. 04. 1951 г. Политбюро на ЦК на БКП взема Решение № А 103, с което се поставя началото на нов етап в държавната малцинствена политика, продължил до 1958 г. Решението определя три основни направления, по които ще се работи за приобщаването на турското население. Първото е по линията на идейнополитическото проникване, преустройването на организационната и масово-политическата работа за укрепване на партийните ОФ и комсомолските организации в селищата с български турци. С новото решение към ЦК на БКП и ЦК на ДСНМ се създават отдели, а към НС на ОФ – сектор за работа с турското население⁹, дават се указания на окръжните и местните комитети да засилят приемането на турци в партията, т.е. дава се ход на засилено идеологическо и организационно проникване след турското население. Много се залага на сътрудничеството със ССР Азербайджан. В началото на месец юли в Азербайджан пристига, предвождана от завеждащия отдела към ЦК на БКП за работа сред турското население Али Рафиев, 16-членна делегация на турското малцинство в България¹⁰. На 15 септември в България пристига азербайджанският поет Самед Вургун¹¹. Разказите за щастливия живот и невероятните постижения на азербайджанския народ трябва да убедят българските турци в предимствата на новия строй и правилната политика на Партията. През месец септември на обиколка в районите с турско население е турският поет-комунист Назъм Хикмет¹², който се отбива в страната още през май на път за Москва. На срещите си

с местното население той го призовава да остане, разкривайки ужасяващата картина на “истината за живота в Турция”.

Усилията за приобщаването на турското малцинство към идеите на социализма и “строителството на новия живот” се сблъскват с отпора на една неграмотна в огромната си част етническа общност от хора, силно привързани към традиционните мюсюлмански ценности и съответния манталитет. Поради слабата електрификация, радиофикация, голямата неграмотност и ниското равнище на общата и политическата култура на огромната част от българските турци широко се практикуват индивидуалната и груповата агитация, събрания, махленски конференции и седенки¹³. За партийната учебна 1951 – 1952 година политшколите за турци значително повишават своя брой. В Разградска околия например от 2 за предходната година стават 11¹⁴. В Хасковски окръг са изградени 71 партийнопросветни звена, в Русенски окръг – 75, в Шуменски окръг – 108. Освен тях към организациите на ОФ в тези окръзи работят 820 читателски групи¹⁵. Като цяло в просветните звена на БКП, ОФ и ДСНМ през 1951 г. са включени 26 183 български турци¹⁶, а за 1953 – 1954 г. техният брой нараства на 37 364 души¹⁷. В проекторешение по работата на БКП сред турското население, подготвено от отдела за работа сред турското население при ЦК, се предвижда за учебната 1953 – 1954 година тримесечните партийни курсове за подготовка на кадри от турското население в Хасково и Шумен да се трансформират в петмесечни с два випуска през годината по 60 слушатели и да се отправи молба към ЦК на КПСС да приемат на обучение в партийните школи в Азербайджан 10 слушатели турци на отговорна партийна и държавна работа¹⁸. Агитационно-пропагандната работа сред българските турци в повечето случаи не излиза от рамките на обикновеното разясняване на отделни въпроси по изпълнението на стопанските задачи и министерски постановления. На проведено на 11 април 1953 г. съвещание в ЦК на БКП за обсъждане работата на партията сред турското население се отчита, че политическата агитация сред турското население е крайно слаба, състоянието на партийните организации с преобладаващ турски състав е лошо, те продължават да търпят влиянието на реакционни и вражески елементи¹⁹. Отбелязано е, че сред много комунисти и партийни секретари-турци битува “неправилно отношение по редица въпроси” – влизане в ТКЗС, жената туркия и др. Проповядването на атеизма, на равенството между мъжа и жената, налагането на нов моноцентричен мироглед, насилственото коопериране на земята и т.н.

среща неразбиране сред консервативното по бит и мислене турско население. При все това в сведение на отдела за работа сред турското население към ЦК на БКП е записано, че от 444 816 членове на БКП през 1950 година 26 660, или 5,99% са турци²⁰. От месец април 1951 до октомври 1953 г. в партията са приети нови 4 547 кандидат-членове от средите на българските турци, предимно работници, младежи и 1000 жени²¹. Броят на членовете български турци в ОФ през 1950 г. е 78 888. В края на 1951 г. този брой достига 91 070 души, от които 15 096 са жени. Към средата на 1954 г. в редовете на ОФ членуват 120 888 души, от които 38 752 жени. В ДСНМ през втората половина на 1953 г. членуващите турци са 48 506, като 11 896 от тях са девойки²². Министерският съвет издава постановление за подобряване на работата на народните съвети сред турското малцинство и за тяхното въвличане в местните органи на държавната власт и управление²³. В резултат на работата по изпълнението на това постановление, след изборите през 1953 г. турското малцинство има 3 647 представители в местното управление – 798 от тях са жени. Десет души турци и три туркини са народни представители във II народно събрание²⁴. На съвещанието от април 1953 г. за обсъждане работата на БКП сред турското население съветникът по турските училища при МНП Алескеров повдига въпроса за назначаване на турчин за помощник-министър на народната просвета.

За ограничаване влиянието на исляма и приобщаване на турското население към делото на социализма, за превъзпитаването му в комунистически и патриотичен дух БКП и правителството залагат на форсирана политика за ограмотяване, за стимулиране на образованието и културното развитие на турското население по примера на съветския културно-автономен модел. Работата по изпълнение решенията от април 1951 г. е най-резултатна именно по това направление.

Постановлението на Министерския съвет от 18 януари 1951 г. относно ликвидирането на неграмотността и малограмотността в страната до края на 1953 г. в съчетание с Решението на Политбюро за подобряване работата сред българските турци поражда масова акция за ликвидирането на неграмотността сред турското малцинство в страната. Ограмотяването на турското население е включено в общия държавен план за ограмотяване на неграмотните и малограмотните. Към края на 1954 г. се отчита, че масовата неграмотност след това население е преодоляна²⁵. Със специално внимание се ползва изграждането на материалната база на читалищата и библиотеките в селищата с български турци и превръщането им в центрове на масова

културно-просветна работа. Още през есента на 1951 г. в писмо до ЦК на БКП Комитетът за наука, изкуство и култура отчита създаването на 10 нови читалища в Омуртагска околия и 6 в Търговищка. Съвместно с ОНС в Шумен КНИК устройва библиотечарски курс, на който са привлечени 10 турци, 6 от които завършват успешно. С помощта на писателския съюз е изготвен правилник за възлагане на български писатели написване на едноактни пиеси с турска тематика, който е изпратен за съгласуване в съответния сектор на отдела за пропаганда и агитация при ЦК на БКП²⁶. През 1954 г. сред турците са сформирани 237 колектива – 108 театрални с участието на 2 218 души, 69 – хорове с 1028 души, и 60 танцови с 500 души, с общо 3746 участници, от които 938 девойки²⁷. На базата на изготвено от КНИК проектопостановление²⁸, през 1952 – 1953 г. с постановления на ЦК на БКП и Министерския съвет са създадени три естрадни театъра на българските турци в градовете Шумен, Разград и Хасково. Към читалищата се организира и т.нар. лекционна просвета. През есента на 1951 и пролетта на 1952 г. се провеждат специални съвещания с лекторите български турци за подобряване на лекционната пропаганда. За целите на идеологическото възпитание и приобщаване на турското население към мероприятията на новата власт масово започва да се използва и “магията на киното”. От информация на отдела за работа с турското малцинство разбираме, че към ноември 1951 г. 19-те околии, населени с български турци, разполагат с 94 стационарни и 13 подвижни кина²⁹. До началото на 1954 г. в страната излизат три централни вестника на турски език и три страници в окръжните вестници. По данни, изнесени от Али Рафиев пред VI конгрес на БКП, в. “Йени ъшгък”, който от 1951 г. става издание на ЦК на БКП, за периода от 1949 до 1954 г. е увеличил тиража си четири пъти и се равнява на тиража на вестник “Зафер” – орган на управляващата демократическа партия в Турция при 20 милиона население. Нараства времетраенето на специалното радиопредаване за българските турци. Значително се разширява издаването на обществено-политическа и художествена литература на турски език. Това са предимно материали на издателствата на БКП и ОФ за политическите и общообразователните школи. Наред с тях “Народна младеж” издава на турски език стихове на Назъм Хикмет, поемата му “Зоя”, разкази на Сабахатин Али, разкази за Ленин и Сталин, заглавия като “Хора на колхозните полета”, “Как живее турската младеж в България”, “Син на работническата класа”³⁰ и много други – все произведения, възпяващи новия човек, революционния ентузиазъм и трудовата активност на масите.

С идеята да се създаде предана на партията и държавата турска интелигенция българските власти не жалят сили и средства за развитието на турското учебно дело. В сведение до ЦК отделът за работа сред турското население отчита състоянието на народната просвета сред това население към началото на 1951 година³¹. В страната съществуват 1042 първоначални, 163 прогимназиални и две средни училища, които изцяло се издържат от държавата. В тях напълно безплатно на турски език учат 100 000 турски деца. Отчита се, че материалното състояние на турските училища е доста лошо. Те не разполагат с елементарна мебелировка, а народните съвети не полагат грижи за тяхното обзавеждане. Според сведението “голяма част от учителите имат реакционни разбирания, свързани с кулашките елементи и духовенството, и се намират под влияние на турската реакционна пропаганда”³². Отчита се крайно недостатъчна работа за създаване на здрава, предана на народната власт турска интелигенция. След проверка на КНИК се установява, че във ВУЗ следват 41 студенти турци без новозаписаните през 1951/52 учебна година. От тях 13 души стипендианти на Комитета, 1 на турското мюфтийство и един получава помощ за безплатна храна. След проверка на материалното състояние и политическите прояви на останалите студенти турци комитетът отпуска още 4 стипендии³³. В резултат на провежданата след решение № А 103 на Политбюро малцинствена политика в селищата с български турци започва изграждането на мрежа от турски училища. Към централното управление на МНП се създава отдел за турските училища. В информация на този отдел от 30 октомври 1951 г. откриваме отчет за извършеното от МНП по изпълнение решенията на Политбюро и постановления № 865 от 24 юли 1951 г. и № 937 от 9 август 1951 г. на МС относно учебно-възпитателната работа в турските училища в страната³⁴. Издирени са 190 учители българи по окръзи и е наредено същите да бъдат преместени в турски училища за 2 години, като им се запазят старите работни места и квартири. Завършилите през 1950/51 г. учители се отлагат от военна служба с 2 години за учителстване в турски училища³⁵. В Шуменски окръг са преместени 15 начални и 3 прогимназиални учители и са издигнати за директори 74 турци. Назначени са инспектори за турските училища, набавят се необходимите помагала, изработени и изпратени са учебните планове и програми³⁶. От началото на 1951 – 1952 учебна година е закрито турското педагогическо училище в Стара Загора и са открити две нови турски педагогически училища за начални учители в Кърджали и Разград.

В Кърджали са формирани 3 курса с общо 245 ученици, от които 19 девойки, а в Разград – 4 курса с 325 ученици, от които 72 девойки. Открито е и едногодишно отделение при Шуменския учителски институт. Отправени са 3 писма до МВнР за командироване на 6 преподаватели от Азербайджан и един съветник към МНП, както и за следване в азербайджанските висши учебни заведения на 20 младежи турчета. В резултат от изпълнението на правителствените постановления от 9 август 1951 г. и 5 август 1952 г., касаещи подобряването на учебно-възпитателната работа сред българските турци, през 1952 – 1953 учебна година в началните и основните училища в страната са обхванати 97, 3% от турските деца в България. В турските училища преподават 3591 учители, 1750 от които са български турци. Голямата част от учителите български турци (1487 от 1750) са нередовни³⁷.

На 5. 08. 1952 г. Министерският съвет приема ново постановление относно по-нататъшното подобряване на учебно-възпитателната работа в тези училища³⁸. В изпълнение на приетите документи на 1 септември 1952 г. в София е открито ново педагогическо училище, а едногодишното педагогическо отделение при Шуменския учителски институт за подготовка на прогимназиални учители се преобразува в двегодишно. Във Философско-историческия, Филологическия, Физико-математическия факултет на Софийския държавен университет се откриват специални отдели за подготовка на учителски кадри от средите на българските турци за средните училища. За водене на обучението в тях са поканени 10 висококвалифицирани педагози и преподаватели от висшите учебни заведения на Азербайджанската ССР. Превеждат се на турски език методики на обучението по отделните дисциплини в средния курс. Разработени са методики на преподаването на турския език в началния и средния курс и др. С решението на Политбюро от април 1951 г. в системата на средното образование в страната започват да се определят квоти за прием на български турци в средните професионални училища, в театралните и музикалните школи, в селскостопанските техникуми³⁹. Според Юсеин Мемишев слабо владеене, а в много случаи и незнание на български език налага провеждането на летни подготвителни курсове за определените да продължат образованието си деца от средите на българските турци. За учебната 1953 – 1954 година общо от цялата страна са подготвени и изпратени 850 младежи български турци в средните технически училища, над 300 в училищата за трудови резерви и др.⁴⁰ На 13 октомври 1953 г. Политбюро на ЦК на БКП разглежда резултатите от

извършената работа от 1951 г. до този момент по отношение на подготовката на български турци за специалисти със средно и висше образование. Отчита се, че в педагогическите училища през 1953 – 1954 г. се учат близо 900 младежи. Откриването на специалните отдели към някои от факултетите на Софийския държавен университет със 180 студенти и изпращането на 20 младежи и девойки във висшите учебни заведения на Съветския съюз, предимно в Азербайджанската ССР⁴¹, са оценени като “забележително събитие в културния живот на българските турци”. Високо са оценени и заслугите на десетте съветски педагози и преподаватели, поканени да оказват конкретна помощ за развитието на образователното дело сред българските турци.

Отделно от тези оптимистични констатации в края на управлението на първото правителство на Вълко Червенков пред управлението на страната стоят множество наболели проблеми, свързани с културно-просветната и идеологическата работа сред турското малцинство. На 11. 04. 1953 г. в ЦК на БКП се провежда съвещание за обсъждане работата на БКП сред турското население⁴². От присъстващите 180 души, 104 са от райони с турско население, а 80 са турци. В информация за съвещанието завеждащият отдела за работа сред турското население към ЦК Али Рафиев визира изказвания, изтъкващи поредица от слабости по преодоляване културната изостаналост и незадоволителни успехи в областта на народната просвета сред турското население. Като главна причина за това се отбелязва слабата научна, педагогическа и методологическа подготовка на учителите турци. Шужри Сюлейманов от Айтос твърди, че от 92 турски учители в околията само 11 са със средно образование, завършили предимно бившето духовно средно училище “Нювваб”, по-голямата част имат незавършено прогимназиално образование, а 9 души са с основно. Голяма част са завършили медресета (основно духовно частно училище). На съвещанието е дискутирано крайно незадоволителното водене на обучението на български език в турските училища, както и въпросът за лошата материална база на значителна част от турските училища. Най-остро е поставен проблемът задоволяване нуждите на турското население от литература. Неизяснен и нерешен остава въпросът, свързан с попълването на речниковия състав на езика на турското население в България, останал далеч от литературния турски език. Превръщането на народно-разговорната реч в литературен език на българските турци, свързано със създаването на обществено-политическа, научно-техническа и друга терминология, поставя проблема за източниците на обогатяване на езика и

за взаимоотношението между българския и турския език. Липсата на подготвени учители и достатъчно сериозен учебник по турска история елиминира възможността за изучаването ѝ като отделен предмет в училище. От БАН обаче няма адекватен отговор на въпроса как да се използва българска история от края на Средновековието и Възраждането за патриотичното възпитание едновременно на българи и турци. Следващ проблем е оставащото ниско ниво на изучаване на български език в турските училища. Недостатъчното владение и даже масовото незнаене на българския език всъщност се превръща в крайъгълен камък на цялостната политика за приобщаване на турското население. Безрезултатните усилия за елиминиране влиянието и авторитета на ходжите сред турското население води до тенденция за “използването” им за “спечелване чрез тях на трудещите се турци”⁴³. Тази практика всъщност легитимира влиянието на ходжите, акумулира конфликтност и в един по-късен етап води до крайни решения.

Третото направление, в което се реализира политиката за приобщаване на турското население, заложена в решенията на Политбюро от април 1951 г., е подобряването на социално-битовите условия и въвличането на турското малцинство в цялостното стопанско развитие на страната. Стременията на режима, свързани с индустриализацията на страната и колективизацията на селското стопанство, засягат в голяма степен и районите с турско население. Отделно от това правителството приема редица постановления, целящи активизирането на окръжните народни съвети в съответните райони за преодоляване на социално-битовата и икономическата изостаналост на турското население⁴⁴. Изградени са курсове по битова култура, разпространяват се медицински знания сред българските турци, строят се болници, родилни домове, детски градини и обществения за учащите се. В огромните строителни обекти в хасковско и превръщането на Хасковски окръг в регион на тежката промишленост са включени голям брой български турци. Много от тях са въвличени в т.нар. социалистическо съревнование. Излъчени са ударници, герои на труда, стахановци и т.н.

В началото на 1951 г. ЦК на БКП и МС издават постановление № 236 за развитието на селското стопанство, водоснабдяването и електрификацията на Добруджа⁴⁵. Изпълнението на този грандиозен проект има за цел модернизацията и преодоляването на голямата социално-икономическа изостаналост на този край, населен в голямата си част от български турци. Сведение на отдела за работа с турското население отчита, че в околните с турско население ТКЗС-та са много малко и са неукрепнали, а членовете им са

силно повлияни от настроението за заминаване⁴⁶. С цел осигуряване прибирането на тютюна и създаване на материални стимули за част от турското население, МС издава постановление за разширяване на производството и системата на изкупуване и поощряване производството на тютюна, памука и др. технически култури. Увеличени са поощрителните премии за тютюнците от околиците: Кърджалийска, Момчилградска, Крумовградска, Ардинска, Златоградска и др.⁴⁷

Прави се всичко възможно за популяризиране на 138 постановление на МС и ЦК на БКП за мерките по подобряване на организацията, повишаване производството и заплащането на труда в ТКЗС. С постановление на МС от 20 юли 1951 г. МЗ е задължено да подпомогне превръщането в образцови по едно кооперативно стопанство в околиците, където живеят и български турци⁴⁸. Тези стопанства получават допълнителна безвъзмездна помощ от държавата. В проекторешение по работата на БКП сред турското население от пролетта на 1953 г. се предвижда окръжните комитети да разгледат състоянието на първичните партийни организации в ТКЗС с преобладаващ брой членове турци, като във връзка с по-нататъшното тяхно укрепване обсъдят и въпроса за прехвърляне на известен брой платени партийни секретари в тези организации. Заложена е директива за привличане на турци и туркини в политотделите на МТС в районите с турско население⁴⁹. Въпреки масираната агитация, изключително трудно се оказва да бъдат убедени селяните български турци в предимствата на едрото механизизирано и кооперирано стопанство. Колективизацията в районите с турско население видимо изостава. В началото на 1954 година само 10–12% от българските турци са въввлечени в ТКЗС⁵⁰.

Политиката на приобщаване на българските турци след решението на Политбюро от април 1951 г. бележи завръщането към курса на стимулиране на националните малцинствени права от периода след Втората световна война и преди изселническата криза. В края на управлението на първото правителство на Вълко Червенков този вид политика чувствително повишава социално-битовото, икономическото и най-вече културно-просветното равнище на българските турци. Подобрените условия на живот и получените малцинствени права водят до повишаване на жизнения стандарт на турското население и на абсолютния му прираст⁵¹.

Политиката за приобщаване на българските турци на практика не постига основната си цел. Турското малцинство не само че не се отвръща от исляма и трудно се поддава на идеологическо превъзпитание, но на базата

на своеобразната културна автономия, която получава, в нежелано висока степен осъзнава своята национална идентичност. Въведените привилегии за турците засилват тенденцията сред част от българомохамеданите и ромите в страната да се самоопределят като турци*⁵². Това създава множество проблеми на управлението, свързани с извършваната през този период паспортизация. За утвърдения изследовател на историята на турското малцинство в България Валери Стоянов не е ясно до каква степен малцинствената политика, провеждана през разглеждания период, способства за пробуждането на национализма сред българските турци⁵³. Независимо от това в разсъжденията си той стига до извода, че прилагането на сталинския модел на културноавтономна национална политика в неподходящи условия (в рамките на “мононационална” държава) в крайна сметка води до противоречие между интересите на националната сигурност и правото на самоопределяне на малцинството. Според Стайко Трифонов “тя обогатява почвата, върху която турският национализъм се вкоренява и доразвива и създава условия за по-лесно проникване на влиянието на Република Турция сред тази част от българския народ”⁵⁴. Като важна причина за това авторът изтъква затруднената социална интеграция на способни и талантливи турски младежи поради недоброто владееие на български език. Тези негативни тенденции в съчетание с отминаването на “сталинската ера” и възприемането у нас на новите съветски виждания по националния въпрос водят до промяна в следвания курс. Новата линия, свързана с идеята за ускорено сближаване на националностите до сливането им в обща нация, е маркирана още на Априлския пленум от 1956 г. и започва да се прилага след осъществяването на колективизацията през 1958 г.

БЕЛЕЖКИ

¹ Тодорова, Р. Българо-турски отношения след Втората световна война (40-те – 60-те години на ХХ в.). – ИПр., 1994–1995 г., № 5, с. 46.

² Стоянов, В. Турското население в България между полюсите на етническата политика. С., 1998, с. 112.

³ Баев, Й., Н. Котев. Изселническият въпрос в българо-турските отношения след Втората световна война. В: Международни отношения, № 1–2, 1994, с. 23.

*Първоначално като възможност за изселване в Турция, а впоследствие като гаранция за запазване на вероизповеданието и ползване на преференциите, предвидени за турското малцинство.

- ⁴ Бюксеншюти, У. Малцинствената политика в България: Политиката на БКП към евреи, роми, помаци и турци 1944–1989. С., 2000, с.130.
- ⁵ Трифонов, С. Мюсюлманите в политиката на българската държава (1944 – 1989). В: Страници от българската история. Събития, размисли, личности. С., 1993, с. 212.
- ⁶ Тодорова, Р. Цит. съч., с. 37.
- ⁷ ЦПА, ф.1, оп. 27, а. е. 2, л. 6.
- ⁸ Работническо дело, бр. 101 от 11.04. 1951 г., бр. 139 от 19.05. 1951 г., бр. 78 от 27.06. 1951 г. и мн. др.
- ⁹ Трифонов, С. Цит. съч., с. 213.
- ¹⁰ Мемишев, Ю. Задружно в социалистическото строителство на родината”, С., 1984, с. 73.
- ¹¹ Работническо дело, 14. 08. 1951 г.
- ¹² Мемишев, Ю. Цит. съч., с. 72.
- ¹³ Работническо дело, бр. 229 от 16. 08. 1952 г.
- ¹⁴ ЦПА, ф. 1, оп. 27, а. е. 32, л. 8.
- ¹⁵ ЦПА, ф. 1, оп. 27, а. е. 25, л. 14.
- ¹⁶ ЦПА, ф. 1, оп. 27, а. е. 25, л. 4.
- ¹⁷ ЦПА, ф. 1, оп. 27, а. е. 1, л. 1.
- ¹⁸ Мемишев, Ю. Цит. съч., с. 67.
- ¹⁹ Мемишев, Ю. Цит. съч., с. 72–73.
- ²⁰ ЦДА, ф.117, оп. 13, а. е. 16, л. 21.
- ²¹ Стенографски дневници на ИНС, 1954г. Според Мемишев те са 10 на брой (Цит. съч., с. 74), а Валери Стоянов посочва 15 (Цит. съч., с. 122.)
- ²² ЦПА, ф. 1, оп. 6, а. е.1942, л. 212.
- ²³ ЦПА, ф. 1, оп. 27, а. е. 7, л. 1.
- ²⁴ ЦПА, ф. 1, оп. 27, а. е. 32, л. 8,
- ²⁵ ЦПА, ф. 1, оп. 27, а. е. 7, л. 1.
- ²⁶ ЦПА, ф. 1, оп. 27, а. е. 8, л. 4.
- ²⁷ ЦПА, ф. 1, оп. 27, а. е. 1, л. 7.
- ²⁸ ЦПА, ф. 1, оп. 27, а. е. 1, л. 4.
- ²⁹ ЦПА, ф. 1, оп. 27, а. е. 1, л.5.
- ³⁰ Писмо на КНИК до ЦК на БКП във връзка с изпълнение решението на Политбюро и 865, постановление на МС за подобряване на културно-масовата работа след турското население и учебно възпитателната работа в турските училища. ЦПА, ф. 1, оп 27, а. е. 7, л. 1.
- ³¹ ЦПА, ф. 1, оп. 27, а. е. 7, л. 2.
- ³² Подбраните от МНП български учители, знаещи турски език, са изпратени за 2 години в турски училища с партийни поръчения. В част от селищата те не намират съдействие и подкрепа от страна на местната администрация, въпреки регламентиранияте с министерски постановления социални придобивки –

в. "Работническо дело", бр. 10 от 10.01.1953 г. Това говори за негативни реакции сред част от турците срещу образователната политика на правителството, възприемана от тях като насаждане на чуждо влияние и вмешателство.

³³ Изключение правят програмата по история на турската литература, за изработването на която се правят проучвания и се очаква доставката на книги от Турция, както и учебникът по история на Турция, не представен в издателството от автора Александър Бурмов. – ЦПА, ф. 1, оп. 27, а. е. 7, л. 2.

³⁴ ЦПА, ф. 1, оп. 6, а. е. 1942, л. 210.

³⁵ ЦДА, ф. 136, оп. 11, а. е. 565, л. 1–4

³⁶ ЦПА, ф. 1, оп. 6, а. е. 1298, л. 39.

³⁷ **Мемишев, Ю.** Цит. съч., с. 118.

³⁸ **Мемишев, Ю.** Цит. съч., с. 122.

³⁹ ЦПА, ф. 1, оп. 27, а. е. 25, л. 1–8.

⁴⁰ Пак там, л. 19.

⁴¹ **Мемишев, Ю.** Цит. съч., с. 86.

⁴² ЦДА, ф. 136, оп. 27, а. е. 149, л. 6–69.

⁴³ ЦПА, ф. 1, оп. 27, а. е. 1, л. 3.

⁴⁴ Работническо дело, бр. 150 от 30 май 1951 г.

⁴⁵ ЦДА, ф. 136, оп. 7, а. е. 435, л. 21.

⁴⁶ ЦПА, ф. 1, оп. 27, а. е. 25, л. 14.

⁴⁷ **Мемишев, Ю.** Цит. съч., с. 98.

⁴⁸ **Стойнов, В.** Цит. съч., с. 123.

⁴⁹ **Бюксеншюти, У.** Цит. съч., с. 132.

⁵⁰ **Стойнов, В.** Цит. съч., с. 124.

⁵¹ **Трифонов, С.** Цит. съч., с. 213.